

KOGNITIV PSIXOLOGIYANING ASOSIY MUAMMOLARI

Qo'qon Universiteti Andijon Filiali 2-kurs 24-04

Psixologiya yo'nalishi sirtqi ta'lim

Raxmatjonova Marjona Surat qizi

*Qo'qon universiteti Andijon filiali Pedagogika,
psixologiya va jismoniy madaniyat kafedrası
dotsenti. Psixologiya fanlari falsafa doktori (PhD)*

Salaxidinova Xolida Xaliljonovna

xolidasalahidinova@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada kognitiv psixologiyaning shakllanishi, rivojlanishi va zamonaviy bosqichda duch kelayotgan asosiy muammolari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Kognitiv psixologiya insonning bilish jarayonlari — idrok, xotira, tafakkur, e'tibor, til va qaror qabul qilish mexanizmlarini o'rganishga yo'naltirilgan fan sohasi hisoblanadi. Axborotni qayta ishlash modeli, ong va miya o'rtasidagi munosabat, individual kognitiv farqlar, metodologik cheklovlar hamda raqamli muhitning kognitiv jarayonlarga ta'siri asosiy muammo sifatida yoritiladi.

Kalit so'zlar: kognitiv psixologiya, bilish jarayonlari, idrok, xotira, tafakkur, e'tibor, ong, axborotni qayta ishlash, qaror qabul qilish, individual farqlar.

MAIN PROBLEMS OF COGNITIVE PSYCHOLOGY**Abstract**

This article scientifically analyzes the formation, development and main problems of cognitive psychology at the modern stage. Cognitive psychology is a branch of science that focuses on the study of human cognitive processes - perception, memory, thinking, attention, language and decision-making mechanisms. The information processing model, the relationship between consciousness and the brain, individual cognitive differences, methodological limitations and the impact of the digital environment on cognitive processes are highlighted as the main problems.

Keywords: cognitive psychology, cognitive processes, perception, memory, thinking, attention, consciousness, information processing, decision-making, individual differences.

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КОГНИТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ**Аннотация**

В данной статье научно анализируются формирование, развитие и основные проблемы когнитивной психологии на современном этапе. Когнитивная психология — это раздел науки, изучающий процессы познания человека — восприятие, память, мышление, внимание, язык и механизмы принятия решений. В качестве основных проблем выделены модель обработки информации, взаимосвязь сознания и мозга, индивидуальные когнитивные различия, методологические ограничения и влияние цифровой среды на когнитивные процессы.

Ключевые слова: когнитивная психология, когнитивные процессы, восприятие, память, мышление, внимание, сознание, обработка информации, принятие решений, индивидуальные различия.

Kirish

Psixologiya fanining rivojlanish tarixida kognitiv psixologiya alohida ahamiyatga ega bo'lgan ilmiy yo'nalishlardan biridir. XX asrning o'rtalarida behavioristik yondashuvning cheklanganligi sababli inson psixikasini chuqurroq tushuntirishga ehtiyoj paydo bo'ldi. Natijada inson ongida sodir bo'ladigan ichki aqliy jarayonlarni o'rganishga qaratilgan kognitiv psixologiya shakllandi. Ushbu yo'nalish insonni faol axborot qayta ishlovchi tizim sifatida talqin qiladi.

Kognitiv psixologiya insonning tashqi muhitdan axborot qabul qilishi, uni idrok etishi, xotirada saqlashi, qayta ishlashi va amaliy faoliyatda qo'llash jarayonlarini o'rganadi. Idrok, xotira, tafakkur, e'tibor, nutq va qaror qabul qilish kognitiv jarayonlarning asosiy tarkibiy qismlari hisoblanadi. Ushbu jarayonlar inson faoliyatining barcha sohalarida, jumladan, ta'lim, mehnat, muloqot va ijtimoiy munosabatlarda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy jamiyatda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi kognitiv psixologiyaga bo'lgan qiziqishni yanada oshirdi. Raqamli muhitda inson ongiga tushayotgan axborot hajmi keskin ortib bormoqda, bu esa e'tiborning tarqoqlashuvi, xotira yuklamasining oshishi va qaror qabul qilish jarayonlarining murakkablashuviga olib kelmoqda. Shu sababli kognitiv psixologiyaning dolzarbligi bugungi kunda yanada kuchaymoqda.

Biroq kognitiv psixologiya rivojlanishi bilan bir qatorda qator nazariy, metodologik va amaliy muammolarga duch kelmoqda. Inson ongining murakkabligi, subyektiv tajribaning o'lchash qiyinligi va kognitiv jarayonlarning individual farqlari ushbu fan oldida jiddiy ilmiy muammolarni yuzaga keltiradi.

Bilish jarayonlari insonning atrof-muhitdan olgan ma'lumotlarini qanday qabul qilishini, ularga qanday tegishli fikrlar, tushunchalar va xulq-atvorlarni bog'lashini aniqlaydi. Bu jarayonlar bir necha asosiy bosqichlarga bo'linadi: e'tibor, sezgi, idrok, fikrlash, qaror qabul qilish va til.

1. E'tibor - Bu ma'lumotni qabul qilishning boshlang'ich jarayonidir. E'tibor, birinchi navbatda, tashqi stimuluslarga javob berish va muhim ma'lumotlarga yo'naltirilgan konsentratsiyani ta'minlaydi. E'tibor jarayonlari kognitiv faoliyatning asosini tashkil qiladi, chunki u boshqa bilish jarayonlariga, masalan, idrok yoki xotiraga ma'lumotni uzatish uchun zarurdir.

2. Sezgi va idrok - Sezgi jarayoni tashqi dunyodan kelgan barcha ma'lumotlarni qabul qilishni o'z ichiga oladi. Idrok esa bu ma'lumotni tizimlashtirish va ular asosida mantiqiy xulosalar chiqarishni o'z ichiga oladi. Sezgi va idrok jarayonlari insonning atrofmuhitni qanday tushunishi va ularga qanday javob qaytarishini belgilaydi.

3. Fikrlash - Fikrlash jarayoni, insonning ma'lumotni qanday tahlil qilishini va qaysi qarorlarni qabul qilishini belgilaydi. Fikrlash, shu jumladan, muammolarni hal qilish, analitik va ijodiy fikrlashni o'z ichiga oladi. Bu jarayonlar kognitiv psixologiyada markaziy ahamiyatga ega, chunki ular insonning kundalik faoliyatida yuzaga keladigan murakkab vazifalarni bajara olishiga yordam beradi.

4. Qaror qabul qilish - Qaror qabul qilish jarayoni, fikrlash va bilish jarayonlari natijasida shakllanadi. Qaror qabul qilishda inson har xil variantlar orasidan eng maqbulini tanlashga harakat qiladi. Bu jarayonlar riskni baholash va turli xil natijalar asosida strategiyalar ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

5. Til - Til, bilish jarayonlarining ajralmas qismidir. Inson til orqali atrofmuhitni tushunadi, fikrlarni ifodalaydi va boshqalar bilan aloqa o'rnatadi. Tilning rivojlanishi va ishlatilishi kognitiv jarayonlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Xotira — bu kognitiv jarayonlarning asosiy komponentlaridan biridir va insonning o'rganish, eslab qolish, saqlash va qayta tiklash faoliyatini o'z ichiga oladi. Xotira asosan uch bosqichda amalga oshadi: ma'lumotni qabul qilish (kodlash), saqlash va eslab qolish (qayta tiklash).

Kodlash - Bu jarayon ma'lumotning xotiraga kirishi bilan boshlanadi. Kodlash jarayoni tasvirlar, tovushlar, tasavvurlar va ma'lumotlar shaklida bo'lishi mumkin. Kodlashning samaradorligi, ma'lumotni o'zlashtirish va eslab qolish darajasiga ta'sir qiladi.

Saqlash - Xotira ma'lumotni saqlash jarayonini ham o'z ichiga oladi. Saqlash jarayonida, ma'lumotlar uzoq muddatga saqlanishi yoki vaqt o'tishi bilan yo'qolishi mumkin. Xotira uzun muddatli va qisqa muddatli bo'lishi mumkin, va har bir turli xotira turi ma'lumotni turli usullarda saqlaydi.

Qayta tiklash - Xotira jarayonining so'nggi bosqichi qayta tiklashdir. Bu jarayonda inson o'z eslab qolgan ma'lumotlarini eslaydi va ulardan foydalanadi. Qayta tiklash jarayonida ba'zan xatoliklar, ya'ni xotiradagi noaniqliklar yoki noto'g'ri xotiralar yuzaga kelishi mumkin.

Kompleks ilmiy metodlardan foydalanildi. Avvalo, kognitiv psixologiyaga oid klassik va zamonaviy ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Nazariy tahlil usuli orqali

kognitiv psixologiyani asosiy tushunchalari, muammolari va rivojlanish bosqichlari aniqlab olindi. Ikkinchi bosqichda taqqoslash metodi qo'llanildi. Kognitiv psixologiya doirasida ilgari surilgan turli nazariy yondashuvlar — axborotni qayta ishlash modeli, neyrokognitiv yondashuv va konstruktivistik yondashuvlar o'zaro solishtirildi. Bu usul kognitiv jarayonlarni tushuntirishdagi umumiy va farqli jihatlarni aniqlash imkonini berdi. Umumlashtirish va tizimlashtirish metodlari yordamida kognitiv psixologiyani asosiy muammolari guruhlariga ajratildi. Xususan, metodologik muammolar, nazariy muammolar va amaliy muammolar alohida tahlil qilindi. Kognitiv psixologiyani eng asosiy muammolaridan biri axborotni qayta ishlash jarayonlarini to'liq va aniq modellashtirishdir. Inson miyasi murakkab tizim bo'lib, undagi kognitiv jarayonlarni oddiy mexanik model orqali tushuntirish yetarli emas. Ong va miya o'rtasidagi munosabat ham muhim muammo sifatida aniqlanadi. Neyropsixologik tadqiqotlar miyaning ma'lum hududlari bilan kognitiv funksiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatsa-da, subyektiv ong tajribasining paydo bo'lish mexanizmi to'liq ochib berilmagan.

Xotira jarayonlari ham murakkab muammo sifatida namoyon bo'ldi. Axborotning uzoq muddatli xotirada mustahkamlanishi, unutish sabablari va xotirani qayta tiklanish mexanizmlari hali ham ilmiy bahs-munozaralarga sabab bo'lib kelmoqda. Individual kognitiv farqlar masalasi ham muhim natija sifatida qayd etildi. Insonlarning idrok etish tezligi, e'tibor hajmi va tafakkur uslubi turlicha bo'lib, bu kognitiv jarayonlarni umumiy modelga solishni qiyinlashtiradi. Olingan natijalar kognitiv psixologiyani murakkab va ko'p qirrali fan ekanligini tasdiqlaydi. Kognitiv jarayonlarni tushuntirishda faqat bitta yondashuv yetarli emasligi aniqlandi. Shu sababli kognitiv psixologiya boshqa fanlar, xususan, neyrobiologiya, informatika va falsafa bilan integratsiyada rivojlanmoqda. Raqamli texnologiyalar rivoji kognitiv psixologiya oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Axborot haddan tashqari ko'pligi e'tibor va xotira resurslariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu holat kognitiv salomatlik masalasini dolzarb muammoga aylantirmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kognitiv psixologiya inson bilish jarayonlarini o'rganishda yetakchi ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu fan idrok, xotira, tafakkur, e'tibor va qaror qabul qilish kabi jarayonlarning mohiyatini ochib berishga intiladi. Biroq inson ongining murakkabligi kognitiv psixologiya oldida bir qator nazariy va metodologik muammolarni yuzaga keltirmoqda. Axborotni qayta ishlash, ong va miya o'rtasidagi munosabat, individual farqlar hamda zamonaviy raqamli muhitning ta'siri kognitiv psixologiyani asosiy muammolari sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu muammolarni chuqur o'rganish kognitiv psixologiyani ilmiy salohiyatini oshiradi va uning amaliy qo'llanilish doirasini kengaytiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. qizi Fattullayeva, M. M. (2024). O 'QUVCHILARNI BADIY USLUBDAGI MATNLARNI YARATISHGA O 'RGATISH. PEDAGOG, 7(5), 653-663.
2. Fattullayeva, M. M. (2024). O 'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA ERTAKLAR O 'QITISHNING NAZARIY VA METODIK ASOSLARI. PEDAGOG, 7(4), 243-248.
3. Fatullayeva, M., & Raxmatova, G. (2024). TANLOVLARNING MAZMUNI VA ULARNI TASHKIL QILISH USULLARI. Modern Science and Research, 3(11), 551-556.
4. Ситора, И. А. (2024). РАЗВИТИЕ СОЗНАНИЯ И ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ПОНЯТИЯМ БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 157-163.
5. Ikromova, S. A. (2022). MILLIY VA DINIY QADRIYATLARNING INSON TARBIYASIDAGI O'RNI. Экономика и социум, (12-2 (103)), 675-678.
6. Akbarovna, I. S. (2023). THE DEVELOPMENT OF CONSCIOUSNESS AND THE TEACHING OF CONCEPTS OF THE UNCONSCIOUS TO STUDENTS. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 107-114.
7. Akbarovna, I. S. (2024). PEDAGOGIK MAHORAT ASOSLARINI O'ZLASHTIRISH. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 888-893.
8. Akbarovna, I. S. (2024). MATEMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANISHINING AHAMIYATI. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 900-905. 9. Akbarovna, I. S. (2023)